

ԺԴ. Հայոց քաղաքներն և բնակչ.	Տոնն Հայոց. — Դ. Ազգաստորնք Հայոց ի վեներտիկ. — Կ. Յետահայեաց ակնարկ մի ի Հայ-վեներտու Գ. Յեղա-նակի	381	477
ԺԵ. Հայ Սանսերք ի վեներտիկ		392	
ԺԶ. Յիշատակք ԺԶ Դարոս Հայ-վեներտաց		427	
ԺԷ. Ա. Քանի մի Ուղղութիւնք. — Բ. Լրմանք կենսագրութեանց. — Դ.			Հ. Ղ. Մ. Ա.

Կ Ա Մ Ե Ն Ի Ց

Տ Ա Ր Ե Գ Ի Ր Ք Հ Ա Յ Ո Ց

ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՌՈՒՄԵՆԻՈՑ

ՀԱՒԱՍՏՁԵԱՅ ՅԱՒԵԼՈՒԱԾՈՎՔ

Գ Ի Տ Ե Լ Ի Ք



Յառաջարանի գրոցս՝ երբ սկսաւ հրատարակուիլ ի Քաղմալի-այի (1895 տարւոյ), յայտնած էինք, թէ միայն կամենիք քաղաքի Հայերէն Տարեգրութիւնն ի լոյս կ'ընծայեմք. յորում՝ Լեհաստանի ու-րիշ քաղաքաց և Ռումենիոյ կողմանց տեղեկութիւնք կան. իսկ թա- թարերէն կամ թուրքարէն շարունակութիւնը՝ քաղելով և թարգմանելով խոստանայինք։ Սակայն, յետոյ լաւ համարուեցաւ՝ ոչ միայն այդ այլազգերէն գրուածն այլ հրատարակել, (յորում շատ կարեւոր գիտելիք կան Լեհաց պատ- մութեան), այլ և զանազան Յանչոյածք՝ իբրեւ. Հաւաստուեալք՝ Լեհահայոց վերաբերեալք, մանաւանդ՝ Լովացոց (Լեմպերկ քաղաքի), ուր նստի Հայոց արքեպիսկոպոսն։ — Այս Յաւելուածոց Ա և Բն՝ (եր. 115-23). դարձեալ թաթարերէն ժամանակագրութիւնք են. իսկ հետեւեալքն են,

Գ. Քանի մի հատուածք ի գրչադիր օրինակէ Աւագէլ Պատմագրի. (եր. 124-5).

Դ. Յովնանեան վարդան արքեպիսկոպոսի առ Եւդոկիացիս գրած թըղթէն քաղուածք (եր. 126-7).

Ե. Եկեղեցական տարեգրութիւն մի (1688-98) տարիներու, (եր. 129-30).

Զ. Քաղուածք Մտեփանեան կամ Ռաշքեան Մտեփանոս Հմուտ վարդապետի կամենիցոյ աւագերիցու՝ ընդարձակ Տարեգրութենէն, (եր. 131-46):

Է. Բաղտասարեան Տէր Յակովբայ Որազրութիւն մի, 1704 տարւոյ սեպտեմբեր ամսոյն, Շուետաց ի Լեհաստան արշաւանաց ատեն՝ իրեն հանդիպածին. (եր. 147-59):

Ը. Քաղաածք ի Յիշատակարանաց Ձեռագրոց (եր. 160-201), Լեհահայոց նկատմամբ, Թէ՛ մեր քով գտուած և Թէ՛ մեզի ծանօթ իբր հարիւր Ձեռագրոց ժողոված, որոց մեծագոյն մասն ի Լեհաստան գրուած. չեմք տարակուսիր որ նոյնչափ և գուցէ աւելի եւս գտուին այսպիսի Յիշատակարաններով Ձեռագիրք, յայլեւայլ կողմեր. որոց հաւաքումն կըրնայ նոր ծանօթութիւններ ընծայել՝ Լեհահայոց գաղթականութեան գիտելիքն ամբողջացընել ուզողին, որ չէր մեր նպատակն, այլ ամփոփել ուր որ ձեռնհաս էինք, և ինչ որ չէր հրատարակուած ի Ճանապարհագրութեան Բժշկեան Հ. Մինասայ. ար, ինչպէս քանի մ'անգամ յիշած եմք, կարեւոր գրուածոց հետ կան և քանի մի Ձեռագրաց յիշատակարանք:

Թ. Վիպասանութիւն Նիկողական, (եր. 202-14). գուցէ մեր հրատարակած Յաւելուածոց մէջ՝ սա ամենէն հետաքննականն ըլլայ՝ ոմանց, և փափագելի՝ գրուածին սկզբան և վերջին պակաս մասերը գտնելու. Տես և ըսածնիս ի ծանօթութեան, եր. 202:

Ժ. Կոնդակք Կաթողիկոսաց առ Լեհահայս (եր. 215-65). անուշտ շատոց այլ՝ այս Յաւելուածս աւելի յարգի է. 300 տարիներում (1365-1672) մեր Կաթողիկոսաց իշխանութիւնն և խնամքը, միանգամայն և կոնդակագրութեան ոճը յայտնողք: Կոնդակաց առաջինն և երկրորդն՝ ի սկզբրան գրոցս հրատարակուած են, երբ չէինք մտադրած այս Յաւելուածս ները հաւաքել. վասն որոյ Գ. Թուէն սկսի այս տեղ հաւաքած շարքն՝ մինչեւ ց'ԺԸ. որոց մէջ կայ և Թուղթ մի (Ը) Աստուածատրոյ պատրիարքի Կ. Պօլսի առ Լեհահայս. Թուղթ մի եւս (Է) Լովացւոց առ Միքայէլ Կաթողիկոս, յորմէ խնդրեն իրենց սակաւաթիւ ընտանեաց համար՝ տնօրինումն մերձաւոր ամուսնութեանց: Ինչպէս ձեռագիր յիշատակարանաց համար ըսինք, այսպէս և անուշտ գեռ ուրիշ Կոնդակք և փոխադարձ թղթակցութիւնք եղած են Կաթողիկոսաց և Լեհահայոց, որոց գոնէ ոմանց պատճէնը խնդրելու է յիշմիածին: Մեր հրատարակելոց կէսն (ինն) Նիկոլի խնդրոյն վրայօք է. բովանդակն այս է ժամանակի կարգաւ.

Ա. 1365, յանուար. Մեսրոպ Կաթող. առ Լեհահայս.

Բ. 1375, յան. 15. Կոստանդին Կաթող. »

Գ. 1384, ապրիլ 2. Թէոդորոս » »

Դ. 1390, օգոստ. 18. Նոյն » »

Ե. 1390, յունիս 28. Յակովբ Գ » »

Զ. 1457-60 Արիստակէս » »

Է. 1572, ապրիլ 15. Թուղթ Հայոց Լովի առ Միքայէլ Կաթող.

Ը. 1589, նոյեմբ. 8. Թուղթ Աստուածատրոյ պատրիարքի վասն Ծաղապակին.

Թ. 1611, մայիս 1. Մելքիսեդ Կաթող. առ Լեհահայս.

Ժ. 1633, օգոստ. 30. Մովսէս կթ. առ Վլաստիլաւ Թգ. Լեհաց.

ԺԱ.	1640,	հոկտ. 12.	Փելիպպոս կթղ.	առ	Լեհահայս
ԺԲ.	1644,	յուլ. 27.	Նոյն առ Վլադիսլաւ Թագաւոր.		
ԺԳ.	1653,	նոյեմբ. 5.	Նոյն առ Լեհահայս.	»	
ԺԴ.	1654,	փետր. 12.	Նոյն առ Լեհահայս Թագաւոր		
ԺԵ.	—	ապրիլ 15.	Նոյն	»	»
ԺԶ.	1662,	յանու. 12.	Յակովբ Դ կթղ.	»	
ԺԷ.	1671,	սեպտ. 1.	Նոյն	»	»
ԺԸ.	1672,	օգոստ. 28.	Նոյն	»	»

Նիկոլէն առաջ գրուած կոնդակք՝ իրմէ առաջ եղած եպիսկոպոսաց հաստատութեան վկայականք են. ասոնց առաջին օրինաւոր ճանչցուածն՝ ըստ կոնդակի Մեսրոպայ կաթողիկոսի՝ իր ձեռնադրած Գրիգորն է, որ յաջորդ համանուններէն որոշուելով՝ կոչուի Առաջին կամ Մեծ (Ոչոռ Գրիգոր). զոր Կոստանդին կաթողիկոս եւս հաստատած է յամի 1375, Զարմանք է որ բազմակնու ժամանակագիրն Ստեփ. Ռոշքայ և Հետեւողքն՝ առաջին եպիսկոպոս դնեն զՅովհաննէս. Թերեւս զԳրիգոր՝ իրբեւ յետոյ մերժուած ի Կոստանդնէ՝ անարժան համարելով, եթէ Նոյն և ոչ Բ. Գրիգոր մ'է, զոր Թէոդորոս կաթող իր երկրորդ կոնդակով դատապարտէ (տ. եր. 10-1), զի իր և իր նախորդաց ատեն « բազում անսահման բաներ գործեաց » . այս գործոց ստոյգ պատմութիւնն և վախճանը կ'արժէր գիտնալ: Մենք այն Մեծ Գրիգորէն մինչեւ ի մեր ժամանակիս եպիսկոպոսաց՝ կամ լաւ եւս արք. եպիսկոպոսաց՝ չարքը նշանակեմք. յիշեցընելով, որ ասոնց յաջորդութիւնն և թուականք՝ դեռ կարօտին քննութեան և ստուգութեան, որովհետեւ չեն միաբանիր ժամանակագրաց, գաւազանագրաց և յիշատակարանաց ամէն աւանդութիւնք:

- 1365 Գրիգոր Ա.
- 1379 Յովհաննէս
- 1409 Գրիգոր Բ, եղբայր Յովհաննու
- 1415 Աւետիք, եղբորորդի Գրիգորի և Յովհաննու
- 1463 Խաչատուր † 1502 (եր. 116-7)
- 1481 Ստեփանոս † 1492 (եր. 135)
- 1515 Գալուստ, ըստ Լեհաց՝ Քիլիանոս † 1549
- 1545 (Նիկող երէց տեղապահ)
- 1552 Գրիգոր Գ. Վարազեցի կամ Վանեցի † 1574 (եր. 46)
- 1578 Պարոտմ Տրապիզոնեցի
- 1589 Յովհաննէս Բ կամ Գալուստ (եր. 136. 169. 231)
- 1607 Կարապետ կամ Գաբրիէլ † 1608 (եր. 66)
- 1611 Մեսրոպ կաֆացի † 1625
- 1626 Նիկող Թորոսովիչ † 1685
- 1668 (Յովհաննէս Քարթմատեան տեղապահ) † 1678
- 1681 Վարդան Յովնանեան † 1715
- 1698 (Աստուածատուր Ներսիսեփիչ, փոխանորդ)
- 1716 Յովհ. Տուբիա Ավուատինովիչ † 1751
- 1752 Յակովբ Ավուատինովիչ † 1783

- 1783 Բակովը Թումանովիչ † 1798
 1799 Թովհաննէս Սիմոնովիչ † 1816
 1817 Գայետան Վարդերեսովիչ † 1831
 1831 Սամուէլ Ստեփանովիչ † 1858
 1858 Գրիգոր Սիմոնովիչ † 1875
 1876 Գրիգոր Թովսէփ Ռոմաշեան † 1881
 1882 Սահակ Նիկողայոս Իսաքովիչ

Թէ՛ մեր այս գրոց և թէ ուրիշ յիշատակը՝ յայտնեն, որ զատ յարեպիսկոպոսէն Լեւպէրկի՝ եղած են երբեմն ի Լեհս, ի Ռումենիա և ի սահմանակից նահանգս, ուրիշ հայ եպիսկոպոսք եւս, կամ անոր հպատակք կամ ինքնագլուխք, գուցէ և ըստ բանից Մեսրոպայ կաթողիկոսի (եր. 6) առանց հրամանի կաթողիկոսին և ոչ ուղղակի։ Այս կարեւոր խնդրոյ քննութիւնը թողլով, ոչ անկարեւոր համարիմ այս տեղ նշանակել՝ քանի մի տեղեաց մեզ ծանօթ եպիսկոպոսներ։ Ասոնց գլխաւորն է Մոլտաւիա, Պուղտան կամ Սեչով կոչմամբ. յիշուած եպիսկոպոսքն, յամս՝ 1551, Յովհաննէս Սեչովցի. 1578–1607, Յովհաննէս Պոչտանցի. 1628, Ղազար Բարերդցի. 1640, Անդրեաս. 1662 † 1678 Յովհաննէս Քարիմատեց. 16.. Սահակ, ձեռնադրուած ի Դ Բակովբայ կաթողիկոսէ. 1680, Միհնա Չիլիֆտար։

Ի կամմինց. 1577, Յովհաննէս Աւագերէց, զոր հաստատէ հօն անձամբ՝ Թագէտս կաթողիկոս. 1627, Թորոս եպիսկոպոս, ձեռնադրուած ի Մելքիսեդ կաթողիկոսէ։ — Ի Կազովից յիշուի (եր. 191) 1655, Անտոն եպիսկոպոս։ — Ի Սերալ. 1507, Սիմոն եպիսկոպոս (եր. 161)։ — Ի Մոլիւեւ, ի սկիզբն դարուս (1809), կայր Յովսէփ եպիսկոպոս Քրիստոֆորովիչ † 1816. որոյ փոխանորդ կ'ըլլայ, 1816, կանոնիկոսն Անտոն Վարդերեսովիչ։

Բայց քան զասոնք և քան զԼովի արքեպիսկոպոստն իսկ՝ Հնագոյն, որով և հետաքննազոյն է Ունգարիոյ կողմանց Հայ եպիսկոպոսն, ԺԴ դարու կիսէն առաջ, յամին 1343, Մարտիրոս եպիսկոպոս Հայոց ի Թովմաք կամ Տովմաք քաղաքի, Կրանի (և ըստ գրոց Սարիգոնիոնի) մետրապօլիտն օժանդակ. այս եպիսկոպոսին կնիքն այլ գտուած է լատին գրութեամբ, Martini Episcopi Armenorum de Tolmachy, (Կնիք Մարտիրոսի եպիսկոպոսի Հայոց Տովմաքայ)։ Նոյն քաղաքին՝ Հայ եպիսկոպոսն յիշուի և յամի 1355, հաւանօրէն նոյն Մարտիրոսն։ Յետ երեք և կէս դարուց՝ Վարդան Յովնանեան կ'իմացընէ մեզ (եր. 129. 199), որ յամի 1691 ձեռնադրեր է զՕգսենտ Վերծերեսդայ կամ Վօրծեզոյ Պօշանցի՝ եպիսկոպոս Հայոց յԱլաւտին։

Մեր վերոյիշեալ Լեհահայոց Ժամանակագիրք՝ աւելի իրենց եկեղեցւոյ և եկեղեցականաց վրայօք դրած են՝ քան քաղաքական կետաց, և անոնց գլխաւորն՝ կամմինիցայ աւագերէցն Յովհաննէս՝ թուի թէ մասնաւոր նկատմամբ չէ ուղած իմացընել՝ Մոլտաւաց քանի մի Վոյվոսայից հայ ըլլալը, մանաւանդ այն Անգոնք կամ Անատոն տնտանեալ Յովհաննու, զոր ըստ սո-

1. Իբ որդւոյն՝ Ազնիտի՝ Թաթարէն դրածին մէջ այլ կան մօտր յիշատակք ազգայինց, որոց մէջ Նշանաւոր և վիպասանական դէպք մ'է 1616, մարտի 28ին, Հայ աղջկան մի բրածը կախուելու տարուղ դատաւարակոյն (գուցէ սիրականին) ցանկարծ դէմ դալով, և թիւնէ քաշելով սանիւն և մէկ տեղ քաղքէն դուրս փախելն, (եր. 77)։

վորութեան իւռն կոչեն. որ թէ և ի մօրէ միայն հայ էր, բայց օտար պատմիչք յատկապէս Հայ մականուանեն զնա, ինչպէս և Ահաւոր, իր քաղութեանց և անինայ վրիժառութեանց համար, որովք Ռումենիոյ քաղաքական պատմութեան մէջ՝ ամենէն անուանի անձանց մէկն համարուի, և միայն մատնութեամբ վատ մարդկան՝ զրկուեր է իր եռամեայ իշխանութենէն և ի կենաց. մեր Աւագերէցն յիշէ զայս՝ կարճ բայց լաւ ոճով, (յերես 44-5), սպանման օրն այլ նշանակելով՝ ի 20 մարտի, 1575, ըստ այլոց 1574: Ասոր եղբարք համամարք և բնիկ հայ հօր Սերքեկայի որդիք՝ Կարապետ կամ իսոն, Կոստանդին և Սրբաւանդը և սորա որդին Պետրոս եւս, ջանացեր և կարճ աւտեն գրաւեր են վոյվոտական գահը, հալածելով զՄուրաւ յափշտակողս. վերջի յիշեալ իշխող Պետրոսի բռնութեամբ ատեն՝ Սրբաւանդամբ Հայն այլ բռնութեւր և փախեր է, և այլն. (ա. եր. 59): Ռումենաց պատմութեան մէջ սղօք՝ Բողոքովա՝ Կուլուին, որ Պայտ (նաչ) նշանակէ իրենց լեզուաւ, և համարին թէ Թարգմանութիւն ըլլայ հայ Սերքեկա անուան կամ բառի, որ մեզ անծանօթ է: Յիշէ և իւռնի վոյվոտայութիւնը՝ յամի 1577-8, և զխատուին ի Լեհաց, (եր. 48-9.) և միւս եղբայրը, որ՝ յետ երկուց շաբաթուց «պարոն մտաւ ի յերկիրն» Խաղախներովն, զոր ոմանք ասարին, եթէ այդ Բողոքովային եղբայրն է ո, և այլն, (եր. 49): Տեսն տարի առաջ Պր. Գր. Պլըզդէեան՝ Հանդէս ամսօրեայ օրագրի մէջ (Թ. հտ. եր. 101-3.) այս Սերքեկեան Հայ վոյվոտայից վրայօք տեղեկութիւն դրած է. աւելի ընդարձակ՝ Ռումենաց պատմիչք, մանաւանդ Հոչակաւորն Հաշտեռ. և այս տարի (1896), զատ առջի գրածներէն՝ Քաննովոյ, ընդարձակ երկհատոր Ռումենաց պատմութեան մէջ: Սոս կարեւոր գիրքն՝ շնորհիւ յիշեալ Պ. Գրիգորի հասաւ առ մեզ՝ նոր մամլէ ելած, բայց մեր այս գրոցս այլ տպագրութենէն վերլը, որով չկարցանք ըստ ժամանակին օգտուիլ և ծանօթաբանել: Սա՝ մեր ժամանակագիրն պախարակած Տեսրոթը (եր. 19-28) աւելի արժանաւոր անձ մի ցուցընէ, որ և գրաւոր յիշատակ մի թողած է, Փռանկաց Ե Կարոլոսի պատերազմաց Պատմութիւնն, որ և տպագրուեր է: Բայց նկատմամբ մեր ազգի՝ քիչ փետելիք կայ Քաննովոյ փոյի այս գրոցս մէջ. ամենէն մեծ դիպուածը՝ Հայոց հալածանքն և վիշտքն ի Շտեֆանէ, տողով մի միայն յիշէ ի կարգի պատմութեան, բայց ի ներքեւ ի ծանօթութեան կ'աւելցընէ, թէ այս հալածանալի ողբ մի գրուած է հայերէն (Մինասայ Թոխադցոյն) և հրատարակուած ի Հանդէս ամսօրեայ օրագրի: Քաղաքական օրինաց և իրաւանց վրայ խօսելով, կու յիշեցընէ (Թ. հտ. եր. 42. 439), որ առաջ Լէւից և Հայոց արգելուած էր երկիր զնել, այլ միայն տուն և այգի. ապօրինութեանց վրայօք այլ խօսելով՝ կու յիշէ, որ անցեալ դարուն վերջեր՝ Միքայէլ Սուցոյ վոյվոտայն՝ Արիկզատն Խօճայ Պօղոս Հայէ մի 30,000 դահեկան (ղուրուշ) փոխ կ'աւանդ, գրաւ զնելով զեղի մի եկեղեցին, և երբ չի կըրնար վճարել, պարտատէրն կ'ուզէ զեկեղեցին վաճառել. բայց բարեպաշտ անձ մի (Աղ. Մորուզի) ստակը տալով՝ կ'աւազատէ զեկեղեցին:

Իսկ նկատմամբ բարոյականի քաղաքական պատմութեան վլաւաց և Մու-

1. Գուցէ բառին արմատն «իբ» կամ «ար»՝ զբառուց օտից նշանակութիւն ունենայ, զի ի դիւս (Կանոնական) գտած եղբ զայս բան, եթէ ձին կամ ջուրն «սարք և սրբի տայ»:

2. Histoire des Roumains... depuis les origines jusqu'à l'union des Principautés en 1859. par A. D. Xénopol. Paris, 1896.

տաւաց, երբ ներկայացընէ ասոնց ժողովոտայից գրեթէ շարունակ ծանր ծանր կաշառքով առ օլլազգիտ՝ գիրարտապաւելլը, իրենց պոյարաց (աւագաց) հետ խօստութեամբ վարուիլը և անգուծ ջարդերը, մեզի դառնալ նայիլ կու տայ մեր ազգային պատմութեան անցից՝ յորում՝ գիտեմք մեր նախնեաց յանցանքները, սակայն՝ բաղդատեով ասոնց ըրածին՝ անհամեմատ կիրթ, բարեբարոյ և հաւատարիմ գտնեմք զՀայն, մեր կարելի անաշառութեամբ իսկ ապա, երբ տեսնեմք մեր աշօք, թէ ինչպէս դէպք և վնաս և պէսպէս տնտեսութիւնը՝ այդպիսի երկու ժողովուրդքը (վլահ և մոլտաւ) միացուցին մէկ Ռաւս մեն անուամբ և ինքնավար տէրութեամբ, և ո՛ր մնաց կամ մնայ՝ անոնց գրեթէ զուգանուն Արմէնն, տեսակ մի ափշութիւն պատէ զմեզ այսօր, մինչ այլեայլ տեսակը ափշութեանց պատեն Եւելի կամ պակաս թանձրութեամբ, գրեթէ բոլոր բանիմաց կամ անիմաց աշխարհս, զարեւելք և արեւմուտք, զիշխանս և զիշխեցեալս զտգէտս և զխորագէտս և մինչև ցերբ...

Ժամանակագրութեանց մէջ մեծ մասամբ օտարաց (Լեւոյց և այլոց) և մեզի անծանօթաց և ոչ կարեւորաց յիշատակք են, վասն որոյ աւելորդ համարուեցաւ անոնց ամենուն անուանքն այլ ցանկել, այլ ոմանց. իսկ լեզուի կամ բառից օտարութիւնն այլ՝ (թէ լեհի թէ թաթարի), կամ լաւ եւս՝ հաւաքողիս անհմտութիւնն՝ այդ լեզուաց, անշուշտ տեղ տեղ սխալ ընթերցմունք պատճառած է, բաց ի տպագրութեան սովորական սխալներէ, որոց մէկ քանին նշանակուած են յաջորդ երեսին վրայ:

Ըստ նիւթոյ բանից կամ պատմութեանն՝ այս հրատարակեալ գործս է յատկապէս Տարեգիրք Հայոց Լեւաստանի և Ռաւմենիոյ. բայց թէ անուան համառօտութեան համար և թէ բուն տարեգրութեան հեղինակացն կամենի ցացի Ըլլալուն համար, (որով և այն քաղքին վրայօք մասնաւոր տեղեկութիւնք գրուած են), միանգամայն կոչեցինք զգիրքս՝ ԿԱՄՆԻՑ:

30 յուլիս 1896

Հ. Ղ. Մ. Ա.

Ա. Դ. Ա. Պ

ՊԱՐԿԵՇՏՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ԲԱՐԵՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԱՐԱՅԻ բառդ Աղաբ կամ Էտէպ՝ նշանակէ ինչ որ սովորաբար Բաղաքավարութիւն կ'ըսենք. բայց այս մեր բառս ուրիշ քաղաքական նշանակութիւն ունի, և աւելի լաւ բացատրութիւնք կան մեր լեզուաւ այդ իմաստին (որ է ըստ փռ. (politesse) իտ. Creanza). ինչպէս, Բարեճեռութիւն, Բարեխրատութիւն, Բարեկրթութիւն. լաւ է և Պար-

կեշտութիւնն, որ գործածուած է այս գրութիւն մէջ, բայց և սա ուրիշ իմաստներ ունի. լաւագոյն բռնի մեզ՝ Բարեկարգութիւն ըսել. որ քէ շարժմանց քէ վարմանց քէ խօսելոս յարմարի. — Գալով գրութեանն՝ արարացի վերանագրին, որպէս և վերաբան Գ. հատուածին և այլեայլ գրուածքոց յայտ առնեն քէ յարարերէն քարգմանուած է ի հայ, և վայել-